

ENERJİNİN JEOPOLİTİĞİ: DÜNYA ÜZERİNDEKİ JEO-EKONOMİK MÜCADELE

Dr. Ertuğrul KIZILKAYA, Dr. Cem ENGİN

İstanbul Üniversitesi, Türkiye

Bir damla petrol, bir damla kandan daha kıymetlidir.
W. CHURCHILL

1. GİRİŞ: Günümüzde giderek artan bir biçimde enerji politikaları ve bu politikaların ekonomik etkileri üzerinde tartışmalar yapılmaktadır. Esas itibarıyla, istenilen miktarda enerji kaynağının herhangi bir nedenle kesintiye uğramaması ve aynı zamanda, fiyat şokları benzeri ciddi ekonomik krizlere yol açmaması “enerji arzının güvenliği” kavramı çerçevesinde ele alınmaktadır. Enerji arzının güvenliği iki temel varsayım ile ilgilidir. Bunlardan birincisi, gelecekte enerji şokları olma ihtimali ve ikincisi, enerji kaynaklarında dışa bağımlılığın artmasıdır. Nitekim gelişmiş ülkelerin yönetim kademelerinde sıkça enerji arzının güvenliği tartışılmakta ve bu bağlamda, yabancı petrole olan bağımlılığı azaltmanın yolları aranmaktadır (**McMillan, 2003: 15**). Çağımızda kaçınılmaz olan bir diğer konu ise enerjinin temiz bir enerji olarak tüketicilere sunulmasıdır. Ancak, yakın gelecekte, özellikle ulaşım sektöründe petrolün ağırlığından vazgeçmek mümkün görünmemektedir. Bu çerçevede, Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ve Avrupa Birliği (AB) ülkelerinde enerji tasarrufu ve verimli enerji kullanımı enerji arzının güvenliğinin bir parçası olarak değerlendirilebilir (**Medlock, Soligo, 2001: 77-106**). Son yıllarda, gelişmiş ülkelere başlıyarak, enerji piyasalarının özelleştirilmesi ve deregülasyonu sürecinde, bazı yorumcular artık enerji konularının askerî ve jeopolitik müdahale ve tartışmalardan uzaklaşacağını iddia etmektedirler. Gerçekten dünya çapında işleyen bir ortak enerji piyasası kurulabilirse, belki bu yönde bir gelişmeden söz edilebilir. Ancak, hâlihazırda bu olgudan çok uzakta olduğumuz ve enerji ile politikanın belki de tarihin hiçbir döneminde olmadığı kadar iç içe olduğu vurgulanmalıdır.

2. ABD’NİN ENERJİ TALEBİ: 2001 yılı itibarıyla ABD’nin yıllık enerji tüketimi 2.237,3 milyon ton petrol eşdeğeri düzeyindedir (**BP, 2002**). Bu tüketimiyle ABD, dünya enerji tüketiminin % 24,5’ini tek başına gerçekleştirmektedir. Dünya üzerindeki önemli üç ekonomik merkez olan ABD, AB ve Japonya ise dünya enerji kaynaklarının % 46,4’ünü kullanmaktadır. ABD nükleer enerji, kömür ve hidroelektrik enerjisi bağlamında kendine yeterli bir görünüm sergilerken, özellikle petrol ve doğal gaz kaynakları bakımından sanıldığı kadar zengin olmadığı vurgulanmalıdır.

2.1. ABD’NİN GELECEKTEKİ ENERJİ GEREKSİNİMİ: ABD, enerji arzının güvenliği çerçevesinde ihtiyacı olan enerji kaynaklarını kesintisiz bir biçimde temin etmek istemektedir. Bu bağlamda, ABD’nin gelecekte ihtiyaç duyacağı enerji miktarını tahmin edebilmek için farklı yöntemlerden yararlanmak mümkündür. İlk yöntem, ABD ekonomisinin ortalama büyüme oranını enerji ihtiyacına yansıtarak, gelecekte ne kadar enerji ihtiyacı olacağını bulmaya çalışmak olabilir. Ancak, bu yöntemin en önemli sakıncası ekonomik büyüme oranlarının çok değişken olmasıdır. Dolayısıyla daha istikrarlı bir değişkene ihtiyaç duyulmaktadır. Bu noktada çözüm, kişi başına düşen enerji ihtiyacını tahmin etmek olabilir. Nüfus artış hızı ve kişi başına enerji tüketimi

198 ENERJİNİN JEOPOLİTİĞİ: DÜNYA ÜZERİNDEKİ JEO-EKONOMİK MÜCADELE

değişimi birlikte düşünüldüğünde, ABD'nin gelecekteki enerji ihtiyacı ve özellikle petrol ihtiyacı ortaya çıkabilecektir. ABD'nin gelecekteki enerji talebini belirlemek amacıyla 1965-2000 yıllarını kapsayan dönemde yıllık toplam enerji tüketimi, 1965'de 1.323,6 milyon ton petrol eşdeğerinden 2000'de 2.2287,4 milyon ton petrol eşdeğerine yükselmiştir. Bu dönemde kişi başına enerji tüketimi ise 6,81 ton petrol eşdeğerinden 8,32 ton petrol eşdeğerine ulaşmıştır. Bu çerçevede toplam enerji tüketiminin daha ziyade nüfusa bağlı olarak arttığı görülmektedir. Söz konusu kişi başı ortalama enerji tüketiminin, değişmeyeceği varsayımı altında, yıllık 8 ton petrol eşdeğeri olarak alınabileceğidir. Bu senaryo, gelecekteki enerji talebini sadece nüfus artışının belirleyeceğini kabul etmektedir. İkinci senaryoya göre, kişi başına enerji tüketiminin 2025 yılında 10 ton, 2050 yılında 12 ton, 2100 yılında 15 ton petrol eşdeğeri olacağını varsayılmaktadır. Senaryolar için ABD'nin 2100 yılına kadar olan dönemde nüfusuna ilişkin olarak ABD Nüfus Dairesi tarafından tespit edilmiş bulunan rakamlar kullanılmıştır (USCB, 2002). Birinci senaryoya göre, ABD'nin 2000 yılında 2,3 milyar ton olan toplam enerji talebi 2025 yılında 2,7 milyar ton, 2050 yılında 3,3 milyar ton, 2100 yılında 4,6 milyar ton olacaktır. İkinci senaryoya göre bu rakamlar 2025 yılında 3,4 milyar ton, 2050 yılında 4,8 milyar ton, 2100 yılında da 8,6 milyar ton olacaktır.

3. AB'NİN ENERJİ TÜKETİMİ : AB'nin 2001 yılı itibarıyla 1.478,9 milyon ton petrol eş değeri enerji tüketimi gerçekleştirdiği göz önüne alındığında, 2010 - 2020 döneminde ortaya çıkacak enerji ihtiyacının sırasıyla % 5,2 ve % 9,0 daha fazla olacağı değerlendirilebilir (EC, 1999).

3.1. AB'NİN ENERJİ AÇISINDAN DIŞA BAĞIMLILIĞI: 1991 yılında Lahey'de imzalanan Avrupa Enerji Şartının başlıca hedefleri, enerjinin arz güvenliğini artırmak, enerji üretimi, taşınması, dağıtımı ve kullanımının verimliliğini en üst düzeye çıkarmak ve çevre problemlerini en aza indirmektir. Burada belirtilen amaçlar çerçevesinde, 1998 yılından itibaren Avrupa Komisyonu "Ortak Analiz Projesi (The Shared Analysis Project)" çalışmalarını hayata geçirmiştir. Projenin alt konu başlıkları arasında dünya enerji talebinin geleceği, elektrik ve doğal gaz piyasalarının liberalleştirilmesi, çevrenin korunması alanında yeni standartlar belirleyen Kyoto Protokolü'ne uyum sağlanması ve enerji üretim / tüketiminde verimliliğin artırılması amaçları vurgulanmıştır. 1990 yılından itibaren AB, enerji kullanımında sağlanan verimlilik ve Merkezî Doğu Avrupa ülkeleri ile geliştirilen iyi ilişkiler sayesinde ciddi sorunlar yaşamamıştır. Ancak, AB gelecekte enerji arzında sıkıntılar yaşayabileceğini düşünerek yeni birtakım önlemler geliştirmeye çalışmaktadır.

AB'nin genişlemesi ile toplam enerji ihtiyacının artacağı değerlendirilebilir. AB'nin gelecekte de fosil yakıtlar (petrol ve doğal gaz) itibarıyla ithalatını artırmak zorunda kalacağı tahmin edilmektedir. AB'nin doğal gaza bağımlılığının artmasının, doğal gaz rezervlerinin yoğun olarak bulunduğu ve rekabete açık olmayan pazarlara sahip olan ülkelere (RF, İran, Cezayir) bağımlı kalması sonucunu yaratacağı düşünülmektedir. Rekabete açık olmayan pazarlara sahip olan bu tür ülkelere bağımlılık, AB için enerjinin arz güvenliği riskini ortaya çıkaracaktır. Bu riski kısa ve uzun vadeli olarak iki başlık altında incelemek mümkündür. Kısa vadeli risk, boru hatlarında ortaya çıkabilecek teknik arızalar ve hava koşulları olarak tanımlanabilir. Uzun vadeli risk ise, doğal gazı ihraç eden veya enerji nakil hatlarının geçtiği ülkelerde zaman içinde ortaya çıkması muhtemel siyasi istikrarsızlıklar ve rejim bunalımları olarak ifade edilebilir. AB ülkeleri, enerjinin arz güvenliği riskini en aza indirebilmek amacıyla yıllık doğal gaz tüketimlerinin % 20'si kadar bir miktarı depolama imkânı yaratmışlardır. AB ülkelerinin üyesi olduğu Uluslararası Enerji Ajansı, bu bağlamda, petrol alanında da depolama kabiliyeti yaratılmasını savunmaktadır. ABD ise stratejik petrol rezervleri adı verilen

rezervler (500 - 550 milyon varil) ile yaklaşık 90 günlük petrol ihtiyacını yer altındaki tuz madenlerinde depolamaktadır. AB de benzer bir politikayı hayata geçirmek için çaba sarf etmektedir. Riskin azaltılmasında bir diğer önemli husus da arz kaynaklarının çeşitlendirilmesidir. AB, kaynak çeşitlendirilmesi hedefi çerçevesinde çoklu boru hatları politikası yanında, doğal gazı sıvılaştırılmış [Liquified Natural Gas (LNG) - Sıvılaştırılmış Doğal Gaz] olarak almak amacıyla terminaler inşa etmeye yönelmiştir.

3.2. AB'NİN YENİ ENERJİ POLİTİKALARI: AB, yukarıda belirtilen risklere yönelik yeni bir enerji politikası geliştirmeye çalışmaktadır. AB'nde enerji tüketiminde önemli bir ağırlığa sahip olan petrolün ana kullanım alanı ulaştırma sektörüdür. Yıllık tüketimin 2/3'ü esas itibarıyla bu sektörde gerçekleşmektedir. Ayrıca, bu sektör endüstriyel üretim sürecinde hayati bir rol oynamaktadır. Ancak, hem çevre kirliliğine neden olması hem de alternatif enerji kaynakları kullanımının önündeki teknolojik engellerin petrole bağımlılık yaratması sebebiyle, gelecekte önemli sıkıntılar yaşanabileceği değerlendirilebilir. AB, bu amaçla ulaştırma sektöründe raylı taşımacılığa ağırlık vermeyi plânlamaktadır. Hızlı tren teknolojisinde yaşanan gelişmeler sayesinde hem insan hem de yük taşımacılığında kara ve hava yollarına önemli bir alternatif geliştirilmeye çalışılmaktadır. AB, enerji alanında kendi içinde yaptığı düzenlemelere ilave olarak, enerji kaynaklarında gelecekte yaşayacağı dışa bağımlılığı da dikkate alarak, enerjinin arz güvenliği boyutunda da çıkarlarını gözetecek politikalar oluşturmayı amaçlamaktadır. Bu kapsamda, enerji ihracatçı ülkeler ile iş birliği çerçevesinde ortaya çıkma ihtimali bulunan oluşumlar şu şekilde sıralanabilir:

3.2.1 AB - Rusya Federasyonu (RF) Enerji Diyalogu: AB, Ortaklık ve İş Birliği Anlaşması (PCA: Partnership and Co - operation Agreement)'nin 1997 ARALIK ayında yürürlüğe girmesinden itibaren, enerji alanında iş birliğinin kaçınılmazlığını görerek, RF ile bir enerji diyalogu başlatmıştır. AB açısından bu diyalog; petrol, doğal gaz, elektrik, enerji tasarrufu ve çevrenin korunması alanlarında ortaklık sürecini geliştirme ve AB'nin enerjinin arz güvenliği kaygılarını giderme anlamını taşımaktadır. Özellikle doğal gaz ve petrolde RF'ye olan hayati bağımlılığını dikkate alarak, RF'nin içinde bulunduğu ekonomik ve toplumsal sıkıntılardan da istifade etmek suretiyle amaçlarına ulaşmayı plânlamaktadır. Bu iş birliği sayesinde AB, RF'nin enerji sektörünün AB yatırımlarına açılması, verimli ve çevreye duyarlı modern teknolojilerin kullanılması, enerji tasarrufunun artırılması gibi alanlarda gelişmeler sağlayarak geçmişte RF ile olan enerji ilişkisini yeniden tanımlamayı amaçlamaktadır. Daha önce uzun vadeli ikili anlaşmalar yoluyla AB ile sadece enerji ticareti gerçekleştiren RF, enerji diyalogu sürecinde, hem enerji alt yapısını AB standartlarına yükseltecek hem de enerji piyasasını AB enerji şirketlerinin yatırımlarına açacaktır. RF'nin enerji sektöründe yatırıma ayıracağı kaynak sıkıntısı göz önüne alındığında, AB - RF ilişkilerinin yakın gelecekte hızla gelişeceği değerlendirilebilir. RF'nin önümüzdeki 20 yıl içinde, yukarıda sıralanan dönüşümleri gerçekleştirebilmek için 450-600 milyar ABD Doları tutarında yatırım yapmak zorunda kalacağı değerlendirilebilir. AB enerji şirketlerinin yapacağı yatırımlar bu alandaki ihtiyacın bir kısmını karşılayabilecektir. Öte yandan, RF'nin önceliği ise, enerji kaynakları ihracatının yarısından fazlasını (petrolde % 50, doğal gazda % 60) AB'ye gerçekleştirdiğini dikkate alarak enerji üretimini sürdürmek ve bunu pazarlayabilmektir. RF'nin üretimde kullandığı düşük teknoloji ve yeni üretim alanlarının bulunmasının gerekliliği düşünüldüğünde, en önemli ticarî ortağı olan AB ile ilişkilerini geliştirmek istemesi normal karşılanmaktadır (EURED, 2002). RF'nin AB ile olan enerji alışverişinin gelecekte artarak devam edeceği değerlendirilebilir. Özellikle, doğal gaz tüketimi artacak olan AB için, RF ilk akla gelen kaynak ülke konumundadır. RF, mevcut ilişkisini sürdürerek, enerji alanında ham kaynakların yanı sıra işlenmiş ürünlerin ihracatını da artırmak istemektedir (RES, 2002).

200 ENERJİNİN JEOPOLİTİĞİ: DÜNYA ÜZERİNDEKİ JEO-EKONOMİK MÜCADELE

Soğuk Savaş sonrasında, ABD'nin RF'nin enerji kaynaklarına bakışı da değişmiştir. RF'nin ihtiyaç duyduğu sermaye ve yatırımlara ABD'nin enerji arzının güvenliği bağlamında ilgi duyabileceği değerlendirilebilir. AB - RF yaklaşması enerji alanında çok ileri noktalara ulaşabilirse, ABD'nin de bu ülke ile iş birliğini artırma ya da petrol fiyatlarını etkileyerek RF'yi zor duruma düşürme stratejilerini tartışacağı düşünülmektedir (Morse, Richard, 2002: 16-32). Bilindiği gibi RF, hem ticarî hem de jeopolitik nedenlerle Hazar bölgesi enerji kaynakları üzerindeki Sovyetler Birliği zamanından bu tarafa süregelen denetimini sürdürmek istemektedir. Bu çerçevede, hem boru hatları politikaları hem de Karadeniz'in bir ulaştırma güzergahı olarak kullanılması RF açısından önemini korumaktadır (Winrow, 2002: 129-152).

3.2.2. Avrupa'ya Devletler Arası Petrol ve Doğal Gaz Taşımacılığı Programı: AB'nin desteklediği ve Türkiye'nin de dahil olduğu bir diğer proje ise INOGATE (Interstate Oil and Gas Transport to Europe - Avrupa'ya Devletler Arası Petrol ve Doğal Gaz Taşımacılığı Programı)'dir. Bu proje çerçevesinde AB enerjinin arz güvenliğini tesis etmeyi amaçlamaktadır. Bu sistem sayesinde, özellikle doğal gazın boru hatları ile AB'ye getirilmesi düşünülmektedir (INOGATE, 2002). AB, hâlihazırda bu yöntemi birçok ülke ile ikili ilişkiler çerçevesinde kullanmaktadır. Ancak gelecekte, enerji kaynaklarının paylaşımı üzerinde yaşanacak muhtemel bir mücadeleyi bugünden öngören AB, kendisi için bir garanti aramaktadır. Bu noktada, enerji kaynakları üzerindeki mücadele jeopolitik ve stratejik anlamda sıcak çatışma ihtimalleri de yaratmaktadır.

4. JEO-EKONOMİK MERKEZLERDE SICAK ÇATIŞMA OLASILIKLARI: ABD Enerji Bilgi İdaresi'nin jeolojik incelemelere dayandırarak hazırladığı bir çalışmaya göre, dünya kullanılabilir (kesin+muhtemel) petrol rezervleri 817 milyar ton civarında tahmin edilmektedir. Bu miktarın bir kısmı bugüne kadar kullanılmış iken, bir kısmı da teknik nedenlerle yeryüzüne çıkartılamayacak niteliktedir. Nitekim, gelecekte, tüm rezervler tükenene kadar, petrol ile ilgili nihaî üretim miktarı tahmini 306-530 milyar ton arasında arilmektedir. 2001 yılı itibarıyla, kesin petrol rezervlerinin 143 milyar ton olduğu dikkate alındığında, dünya muhtemel petrol rezervlerinin 163-187 milyar ton arasında değişebileceği değerlendirilebilir (EIA, 2002a).

Rezerv ve üretim artış oranları tahminleri yapılarak, dünya petrol üretiminin ne zaman zirveye ulaşacağı ve tükeneceği tahmin edilebilir. Bu bağlamda, ortaya konulan 12 farklı senaryodan en kötü olarak değerlendirilen senaryoda, üretimde zirve yılı 2021, rezervlerin tükeneceği yıl ise 2075'dir. Buna karşılık en iyi senaryo itibarıyla, üretimde zirve yılı 2112'de yaşanabilecektir (EIA, 2002a). Üretimin zirveye ulaşacağı yılın önemi şuradadır: büyüyen ekonomiler ile artan enerji ihtiyacının petrol ile karşılanamayacağı bu tarihten itibaren geri dönülemez bir biçimde anlaşılacaktır. Zirve yılından sonra, enerji ihtiyacı artan her ülke giderek azalan üretimden aldığı payı en azından korumak isteyecektir. Böyle bir kırılma noktasından sonra, ülkeler için artık enerjinin arz güvenliği değil, enerji kaynaklarının paylaşımı sorunu önemli hale gelecek ve dünya enerji tüketiminin büyük bir kısmını gerçekleştiren ABD, AB ve geleceğin ekonomik devi olarak değerlendirilen Çin Halk Cumhuriyeti (ÇHC) arasındaki stratejik enerji mücadelesi şiddetlenecektir. Söz konusu ülkelerde istikrarsızlıklara neden olan diğer faktörler de şunlardır: a) Petrol üretiminin özel niteliği (petrol diğer madencilik türleri gibi yan sanayiler kurulmasına yol açmamakta ve genelde hammadde olarak ihraç edilmektedir), b) Petrol zenginliği üzerinde devlet kontrolü (zengin petrol kaynaklarına sahip ülkeler bunları ekonomik olmayan biçimlerde ve politik egemenliği sürdürmek için kullanmaktadırlar), c) Politik hesap verilebilirliğin olmaması (bu ülkelerde genelde demokrasi yoktur ve yönetimler bütçelerini petrol gelirleri ile denkleştirerek vergilendirmeye başvurmamaktadırlar, dolayısıyla, hesap soran vergi mükellefinin

ortaya çıkması mümkün olmamaktadır), ç) Yüksek dış borçlar (bazı petrol üretici ülkeler yüksek borçlara sahiptirler ve bunların kolay ödenebilmesi için petrol fiyatlarının yükselmesini istemektedirler), d) Ekonomik konjonktürde değişimler (dünya ekonomisindeki genişleme ve daralma dönemleri petrol piyasasını etkilemekte ve uzun süren daralma dönemleri petrol üreticisi ülkeleri sıkıntıya düşürmektedir) (CSIS, 2000: 51-54). Bu mücadelenin bir diğer boyutu da, söz konusu enerji kaynaklarının naklinin denetiminin kimin elinde olacağı ile ilgilidir.

5. PETROL ve DOĞAL GAZ TAŞIMACILIĞININ STRATEJİK ÖNEMİ:

Dünyada üretici bölgeler ile tüketici bölgeler arasında gerçekleştirilmiş olan petrol ve doğal gaz ticarî hareketleri enerji alanının önemli unsurlarından biridir. Ancak, bu noktada petrol ve doğal gaz arasındaki önemli bir farka değinmekte fayda vardır. Her ne kadar petrol ve doğal gaz üretimi birbirleriyle çok yakından ilişkili olsa da, bunların taşınması konusu teknik açıdan çok büyük farklılıklar arz etmektedir. Petrol nispeten düşük maliyetle deniz yolu ile taşınabilirken, doğal gazın bu yöntemle (LNG) taşınabilmesi için önce sıvılaştırılması ve tüketilmeden önce de tekrar gaz haline getirilmesi gerekmektedir. Bu işlem günümüzde oldukça yüksek maliyetler yaratmakta; bu nedenle, doğal gazın boru hatları ile nakli tercih edilmektedir. AB ülkeleri, ABD ve Japonya ithal ettikleri petrolün büyük bir bölümünü deniz yolu ile ithal etmektedir. Ancak, gelecekte AB'nin petrolü boru hatları ile almayı tercih edeceği düşünülmektedir. Bunun için öne sürülebilecek iki önemli neden mevcuttur: enerjinin arz güvenliğinin sürdürülmesi ve çevrenin korunması. AB'nin petrolün taşınmasında kullanılan tankerlerin yarattığı çevre kirliliği ve muhtemel deniz kazalarından duyulan endişelerle boru hatlarının kullanımını artırmak isteği, 2001 yılında AB'nin resmî yayını olan Yeşil Kitap'ta açıkça ifade edilmiştir (EC, 2001).

Diğer taraftan AB, petrolün tankerlerle özellikle Orta Doğu'dan ithalinde uluslararası suların kontrolünün önemini farkındadır. Gelecekte Orta Doğu'nun dünya petrol ve doğal gaz ihtiyacının karşılanmasında taşıyacağı önemin artacağı dikkate alındığında, uluslararası suların güvenliği de önemini sürdürecektir. Çünkü enerji kaynakları üretim ve dağılımındaki değişim bu kaynakların ulaştırılmasında kullanılan dağıtım ağını da yeniden biçimlendirecektir (Moniz, Kenderdine, 2002: 40-42). Ancak, uluslararası suların güvenliği 1960'lardan itibaren ABD dışında başka bir ülkenin sahip olmadığı/olmadığı bir donanma (uçak gemileri, nükleer denizaltılar vb.) ile sağlanmaktadır. AB, gelecekte petrol ihtiyacını bugün olduğu gibi deniz yolu ile ithal ederek karşılamaya devam edecekse, ABD ile nihai anlamda ters düşmemeye özen gösterecektir.

Gelecekte, Basra Körfezinden deniz yoluyla ihraç edilen petrolün yılda 737 milyon tondan, 2020 yılında 1.668,3 milyon tona yükseleceği tahmin edilmektedir. Bu verilere dünyanın diğer önemli petrol üretim alanlarından deniz yoluyla taşınacak petrol miktarı da eklendiğinde, dünya ekonomisinin can damarının denizlerde bulunduğu kuşkusuzdur (EIA, 2001). Bu alanda kontrolü elinde tutan gücün hem bundan vazgeçmek istemeyeceği hem de bu gücünü başka bir güç ile paylaşmaya yanaşmayacağı değerlendirilebilir. Orta Doğu petrolerinin çıkış kapısı konumundaki Hürmüz Boğazı, günde yaklaşık 15 milyon varil düzeyinde bir petrol akışı ile petrol taşımacılığında dünya üzerindeki en önemli noktadır. 2020 itibarıyla da tüm dünyada gerçekleştirilecek petrol ihracatının % 38'i bu noktadan geçecektir (CSIS, 2000: 32-33). Bu bölgeden halen ABD, Batı Avrupa ve Uzak Doğu'ya petrol taşınmaktadır. Buradan denize çıkan petrol, Akdeniz'e ulaşmadan önce Bab - el Mendeb Boğazı'ndan ve Süveyş Kanalı'ndan geçmektedir. Petrol ihtiyaçlarının çok büyük bir bölümünü Orta Doğu'dan karşılayan ülkelere, ÇHC ve Japonya'ya yönelen deniz trafiği de iki önemli noktadan geçmektedir.

202 ENERJİNİN JEOPOLİTİĞİ: DÜNYA ÜZERİNDEKİ JEO-EKONOMİK MÜCADELE

Bunlar sırasıyla Malakka Boğazı ve Formoza Boğazı'dır. Orta Doğu'dan Çin, Japonya ve Güney Kore'ye yönelen güzergahın en kritik noktası olan Malakka Boğazı'ndan yılda 420.000'den fazla gemi geçmektedir (IEA, 2000: 66, fn. 31). Gelecekte ÇHC, Japonya ve Güney Kore'ye yönelecek petrol ve doğal gaz taşımacılığının artacağı değerlendirildiğinde, bu geçiş noktalarının öneminin daha da artacağı değerlendirilebilir. Bu çerçevede, ÇHC'nin yakın zamanda kontrolü altına aldığı, Malakka Boğazı'ndan Güney Çin Denizi'ne uzanan deniz yolu üzerindeki Spratly Adaları da önemli bir kontrol noktası olarak düşünülmektedir (IEA 2000: 64-65). Asya'nın hızlı biçimde gelişen ekonomileri için enerji arzının güvenliği biraz daha farklı bir anlam da ifade etmektedir. Daha önce vurgulandığı gibi, Asya ülkeleri, başta Japonya, Güney Kore ve ÇHC olmak üzere petrol ihtiyaçlarını Orta Doğu ülkelerinden karşılamaktadırlar (Lahnemann, 2001). Gelecekte doğal gazın da sıvılaştırılmış halde ihracatının ekonomik rekabet gücüne kavuşması ile birlikte Asya ülkelerinin yine Orta Doğu'dan doğal gaz alımlarını artıracakları tahmin edilmektedir. Tüm bu enerji naklinin deniz yolu taşımacılığı ile gerçekleştirildiği düşünüldüğünde, Asya ülkeleri açısından enerji arzının güvenliği iki noktada yoğunlaşmaktadır. Bunlardan birincisi, deniz yolu taşımacılığının güvenli bir şekilde yapılabilmesidir ki hâlihazırda ve görünür gelecekte söz konusu güvenlik ABD'nin rüksiz deniz gücü tarafından sağlanmaktadır. Bu çerçevede, denizlerin jeostratejik önemi vurgulanmalıdır :

“Ünlü stratejist Mahan tarafından geliştirilen deniz jeopolitiği kuşaklardan merkeze, denizlerden karalara doğru gelişen bir hakimiyet stratejisi esasına dayanmıştır. Özellikle II. Dünya Savaş ve akabindeki gelişmelerin deniz jeopolitiğinin temel görüşlerindeki haklılık payını pekiştirmesi bir yandan ABD'yi uzak denizlerdeki hakimiyetini korumaya sevkederken öte yandan SSCB'nin geniş Asya bozkırlarından açık denizlere inme stratejisinde süratli ilerlemeyi sağlayacak jeostratejik ve taktik politikalar geliştirmesine yol açmıştır. Bu durum Avrasya'yı çevreleyen yarımadalardan oluşan Rimland kuşağının Ortadoğu'dan Çin'e uzanan merkez hattını süper devletlerin taktik manevralara dayalı temel rekabet sahası haline getirmiştir.” (Davutoğlu, 2001: 106)

İkincisi ise, özellikle Malakka Boğazı'nın 2010 yılından itibaren tanker trafiği açısından güvenli olup olmayacağıdır. Hem enerjiye ulaşmada ABD deniz gücü şemsiyesine duyulan gereksinim hem de çevresel ve ekonomik kaygılarla tanker trafiğine duyulan güvensizlik, başta ÇHC olmak üzere Asya ülkelerini Orta Doğu dışındaki petrol ve doğal gaz kaynak ülkelerine yönlendirebilecektir (Fesharaki, 1999: 85-100). Bu çerçevede söz konusu ülkeler, AB benzeri bir politikayı seçerek, ihtiyaç duydukları petrol ve doğal gazı Orta Asya ülkeleri ile RF'den (Sibirya ve Sahalin Adası vb.) boru hatları ile alma yoluna gidebileceklerdir (CGES, 2001: 20-30). Bu kapsamda, henüz tam anlamıyla gerçekleşme aşamasında olmasa da, Kazakistan petrolünün ve Türkmenistan doğal gazının ÇHC'ne ulaştırılmasına yönelik dev bütçeli boru hattı projeleri stratejik niteliği haiz girişimlerdir (EIA, 2002b). Her ne kadar ÇHC'nin enerji açısından giderek daha fazla dışa bağımlı olacağı söyleniyorsa da, ÇHC'nin çok büyük kömür rezervleri olması nedeniyle özellikle elektrik üretiminde bu kaynağa ve nükleer enerjiye yönelebileceği değerlendirilebilir. Ancak, özellikle dışa açılan ve kapitalistleşen ekonomik yapının Çin halkının tüketim eğilimlerini yeniden biçimlendirdiği dikkate alındığında, otomobil satışlarında artış, havayollarının daha fazla kullanımı, plastik ve benzeri ürünlerin tüketiminin artması gibi nedenlerle ÇHC'nin petrol ithalatının çok hızlı bir biçimde yükselmesi beklenmektedir (Calder, 1997: 24-29). Dolayısıyla, özellikle Orta Asya Cumhuriyetleri'nin ÇHC ile olan ilişkilerinde bu boyutu da şimdiden önemsemeye başlamalarında fayda olduğu açıktır.

6. SONUÇ: Geçmişte olduğu gibi, stratejik bir ham madde olan petrol ve buna ilâve olarak doğal gaz kaynakları üzerinde, 21 nci yüzyılda da, mücadele sürecektir.

ABD'nin ve diğer büyük ekonomilerin gelişmeleri çerçevesinde petrol ihtiyaçları artacaktır. Yeni enerji kaynakları veya alternatiflerinin petrolü ikamesi ise orta vadede mümkün görülmemektedir. ABD, kendisine çok yakın jeo-ekonomik kaynak merkezlerinin kullanılmasına öncelik vermekte, böylece OPEC'e bağımlılığını artırmamaya çalışmaktadır. Ancak, özellikle Orta Asya Cumhuriyetleri ve Azerbaycan'da var olduğu tahmin edilen rezervler kesinleşirse, ABD'nin bu bölgede (özellikle Afganistan'da) varlığını tahmin edilenden çok daha fazla bir süre sürdürme yönünde gayretlerini artırabileceği değerlendirilebilir. Yine de, dünya rezervlerinin çok büyük bir kısmının bulunduğu Orta Doğu'da ABD'nin üstlendiği etkin rolün bu çerçevede devam edeceği değerlendirilebilir.

Genişleme sürecini hızlandırmaya çalışan AB, gelecekte ortaya çıkabilecek olan enerji ihtiyacını karşılamak amacıyla, kendine özgü stratejiler geliştirme arayışındadır. Bu kapsamda, Almanya liderliğindeki AB'nin, enerji bölgeleri olan Orta Doğu ve Hazar petrolerine yakın ilgisini artırarak sürdürebileceği düşünülmektedir. Nitekim AB de, ABD'nin izlemiş olduğu "çoklu boru hatları politikası"nı benimseyerek, Orta Doğu, Orta Asya ülkeleri ve Kuzey Afrika'dan Avrupa'ya uzanan doğal gaz ve petrol boru hatları ile ilgili yeni yaklaşımlar geliştirmeye çalışmaktadır. AB doğal gaz kaynakları itibarıyla nispeten daha zengin bir konumdadır. Ancak, nükleer santrallerini kapatma kararı alan AB, görünür gelecekte elektrik ihtiyacını doğal gaz kullanarak karşılamayı plânlamaktadır. Bu nedenle ortaya çıkacak doğal gaz açığını başta AB - RF Enerji Diyalogu ve INOGATE Programı olmak üzere farklı kaynak grubu ülkelerinden karşılamaya çalışacağı değerlendirilebilir.

Geleceğin hem ekonomik, hem de stratejik anlamdaki süper ülke adayı ÇHC, ABD'nin petrol ve doğal gaz konusunda da en önemli rakibi olma yolundadır. ÇHC, Hazar bölgesi ülkelerinden enerji kaynakları temin etmek üzere çeşitli projeler geliştirmeye çalışmaktadır. Ancak, hızla artan tüketimlerini sadece bu bölgeden karşılamaları imkânsız olduğundan, 21 nci yüzyılın ekonomik merkezi olmasına kesin gözle bakılan ÇHC-Japonya eksenindeki ülkelerin, Orta Doğu petrolerine olan ilgisinin artabileceği değerlendirilebilir. Dolayısıyla bu ülkeler petrolün taşındığı uluslararası sulardaki deniz güçlerini (hem donanma, hem de deniz ticaret filosu) artırmak ve Orta Doğu politikalarında etkin rol oynamak isteyeceklerdir.

Dünya petrol üretiminde zirve yılının yaşanmasından sonra enerjinin arz güvenliği konusunun öneminin daha da artacağı düşünülmektedir. Orta Doğu ülkelerinin, dünyanın geri kalan üretim alanlarına göre çok daha büyük bir kapasite ve maliyet avantajına sahip oldukları değerlendirildiğinde, önümüzdeki 20 - 25 yıllık bir dönemden sonra, dünya petrol üretiminde Orta Doğu'nun tekrar ağırlık kazanabileceği; bu nedenle, AB'nin en az ABD kadar Orta Doğu'da etkin olmak isteyebileceği değerlendirilebilir. Bu dönemde artık büyük ülkeler enerjinin arz güvenliği üzerinde değil, enerji kaynaklarının paylaşımı alanında yoğunlaşacaklardır.

204 ENERJİNİN JEOPOLİTİĞİ: DÜNYA ÜZERİNDEKİ JEO-EKONOMİK MÜCADELE

KAYNAKÇA

- BP-BP Statistical Review of World Energy. (2002). www.bp.com/downloads/index.asp.
- CGES - Centre for Global Energy Studies. (2001). **The Prospects for Caspian Gas**, Global Oil Report, 12, (5), p. 20-30.
- CSIS - Centre for Strategic and International Studies. (2000). **The Geopolitical Outlook: 2000-2020**, The Geopolitics of Energy into the 21st Century, 3, Washington.
- CALDER, Kent E. (1997). **Fueling the Rising Sun**, Harvard International Review, 19, (3), p. 24-29.
- DAVUTOĞLU, Ahmet. (2001). **Stratejik Derinlik: Türkiye'nin Uluslararası Konumu**, İstanbul.
- EC - European Commission (1999). **The Shared Analysis Project**, www.upmf-grenoble.fr/iepe/textes/ShAVol02.pdf.
- EC-European Commission, (2001). **Green Paper**. europa.eu.int/comm/off/green/index_en.htm.
- EIA - Energy Information Administration. (2001). **World Energy Areas To Watch**, www.eia.doe.gov.
- EIA - Energy Information Administration. (2002a). **Long Term World Oil Supply : A Resource Base / Production Path Analysis**, www.eia.doe.gov.
- EIA-Energy Information Administration. (2002b). www.eia.doe.gov/emeu/cabs/caspian.html.
- EURED - EU - Russia Energy Dialogue. (2002). europa.eu.int/comm/energy-transport/russia/com-final-en.pdf.
- Fesharaki, Fereidun. (1999). **Energy and the Asian Security Nexus**, Journal of International Affairs, 53, (1), p. 85 - 100.
- INOGATE. (2002). www.inogate.org.
- IEA - International Energy Agency. (2000). **China's Worldwide Quest for Energy Security**, Paris.
- LAHNEMANN, Bill. (2001). **Summary of Proceedings : Conference on the Geopolitics of Energy in 2015**: Eurasia, University of Maryland.
- McMILLAN, Joseph. (2003). **U.S. Interests and Objectives, The United States and Persian Gulf : Reshaping Security Strategy for the post-Containment Era**, ed. Richard D. Sokolsky, Washington.
- MEDLOCK, Kennerth B., Soligo, Ronald. (2001). **Economic Development and End - Use Energy Demand**, Energy Journal, 22, (2), p. 77-106.
- MONÍZ, Ernest J., Kenderdine, Melanie A. (2002). **Meeting Energy Challenges : Technology and Policy**, Physics Today, 65, (4), p. 40-47.
- MORSE, Edward L., Richard, James. (2002). **The Battle for Energy Dominance**, **Foreign Affairs**, 81, (2), p. 16-32.
- RES - Russian Energy Strategy to 2020. (2002). www.iea.org/releases/2002/russia.htm.
- USCB - US Census Bureau. (2002). www.census.gov.
- WINROW, Gareth M. (2002). **Energy Security in the Black Sea Region**, Southeast European and Black Sea Studies, 2, (2), p. 129-152.